Kunst voor iedereen

In gesprek met zes kunstenaars | pagina 7

Opgeleverde kunstwerken | pagina 25

Gemeente Utrecht

www.kunstinopenbareruimte-utrecht.nl

Inhoud

Voorwoord 3

Samen werken aan nieuwe kunst 5

In gesprek met zes kunstenaars 6

Kunstenaar Elisabet Stienstra 7
Kunstenaar Krijn de Koning 10
Kunstenaar Aimée Zito Lema 13
Kunstenaar Joyce Overheul 16
Kunstenaar Vincent de Boer 19
Kunstenaar Xandra van der Eijk 22

Beeldoverzicht opgeleverde kunstwerken 2021-2026 25

Proces en werkwijze kunstopdrachten 41

Colofon 45

Koen Taselaar, Tapijt voor de Vrijstaat (2022)

Aimée Zito Lema, Eerbetoon Gastarbeiders (2024)

Voorwoord

Met andere ogen naar de stad kijken

Afke Groen, wethouder Cultuur

In Utrecht leeft de kunst altijd. Het kan gebeuren dat je erlangs loopt of fietst zonder haar bewust te zien. Of dat een kunstwerk je ineens opvalt, omdat je het mooi vindt, of juist niet. Dat is de kracht van kunst in de openbare ruimte: ze is van iedereen, je komt haar ongevraagd tegen en ze laat je even stilstaan of nadenken.

Utrecht kent daarin een lange traditie. Al sinds de wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog maken we ruimte voor kunst bij gemeentelijke gebouwen en in de openbare ruimte. Sinds 1954 kennen we de zogeheten percentageregeling, waarmee een deel van de bouwkosten van nieuwbouwprojecten waaraan de gemeente meebetaalt, wordt besteed aan kunst. Dat maakt onze scholen, openbare gebouwen en nieuwe buurten sterker, aantrekkelijker en inspirerender voor kinderen en andere Utrechters.
Daar mag Utrecht trots op zijn. Omdat het onze stad rijker maakt én omdat we dat samen doen. Kunstenaars werken samen met inwoners, organisaties en kunstadviseurs. Ieder kunstwerk is het resultaat van een proces van ideeën uitwisselen, ontwerpen, keuzes maken en soms ook praktische oplossingen zoeken.

Guido de Boer, GLORP (2023)

In deze publicatie nemen zes kunstenaars, bewoners en initiatiefnemers u mee in het verhaal achter hun kunstwerk. Wat komt er allemaal kijken bij de totstandkoming van een kunstwerk voordat het uiteindelijk op een plein, in een park of bij een school te zien is? Zij vertellen over de totstandkoming, de uitvoering en wat onderweg goed ging, of soms juist minder goed.

Want Utrecht blijft veranderen. We bouwen nieuwe buurten en nieuwe gebouwen, en ook de betekenis van bestaande plekken blijft zich ontwikkelen. Kunst houdt daarbij de vinger aan de pols van de tijd. Ze ontwricht, geeft karakter, vertelt verhalen en laat ons anders kijken. Zo geeft ze leven aan onze democratie en vrije samenleving.

Ik hoop dat deze publicatie u laat zien hoeveel bijzondere kunst Utrecht in de openbare ruimte kent, en hoeveel mensen, ideeën en vakmanschap daarachter schuilgaan.

Veel kijk- en leesplezier!

Wat maakt West!?, Gemene Grond (2024)

Anouk Vogel, Dichter bij de boom (2022)

Monique Broekman, Vergezichten van Sterrenzicht (2026)

Samen werken aan nieuwe kunst

In de stad Utrecht staan ruim 450 kunstwerken in de openbare ruimte: op pleinen, in parken, en in of aan publieke gebouwen. In het centrum vind je bekende beelden als de Haas, de Theepot en nijntje. In het Griftpark staan de gigantische figuren van Thomas Schütte en het monument van Vlucht en Verzet. De Maliebaan heeft een beeldenroute met werk van alleen vrouwelijke kunstenaars, en op de Croeselaan is een nieuw beeldenpark met kunst uit verschillende periodes. Ook buiten het centrum is veel kunst te zien – in het Máximapark, op begraafplaatsen Daelwijck en Sint Barbara, op scholen, in wijkbureaus en bibliotheken in alle wijken van de stad.

De gemeente Utrecht is al ruim 75 jaar lang een actief opdrachtgever op dit gebied. Er is in al die jaren een mooie en diverse collectie aan kunstwerken gevormd. De collectie is een goede afspiegeling van naoorlogse beeldende kunst, speelt in op actuele ontwikkelingen in beeldende kunst en jaagt het debat aan over de werking van de openbare ruimte en publiek dat zich door deze publieke ruimte beweegt.

Ruimte voor experiment en participatie

Utrecht vindt het belangrijk dat beeldend kunstenaars de ruimte krijgen om hun talent te uiten en te experimenteren. Daarbij zijn kwaliteit, innovatie, experiment en lef belangrijk. Voor kunstenaars is het werken aan kunst in opdracht een bijzonder proces met een heel eigen dynamiek. Participatie is een heel belangrijk onderdeel van werken aan kunst in opdracht. De samenwerking met initiatiefnemers, omwonenden en gebruikers van de openbare ruimte, het overleg dat nodig is met allerlei verschillende gemeentelijke afdelingen voor het ontwerp, de locatie, vergunning, onderhoud en beheer. Het is een totaal andere manier van werken dan bij autonoom werk of met musea en presentatieruimten.

Ook voor de direct betrokkenen zoals initiatiefnemers of direct omwonenden is de betrokkenheid bij een nieuw kunstwerk iets wat nieuw, anders en spannend is. In de werkgroepen krijgen mensen te maken met verschillende ideeën en meningen, met gezamenlijk enthousiasme of teleurstelling en met processen die vaak veel lang duren dan verwacht. Uiteindelijk is er een resultaat, een kunstwerk dat permanent of tijdelijk te zien is in de stad: en overheerst vrijwel altijd het gevoel van trots. Kunstcriticus en schrijver Marjolein Sponselee ging in gesprek met zes kunstenaars die recent in opdracht van de gemeente een nieuw kunstwerk hebben gemaakt, of daar nog aan werken. Aanvullend sprak ze met een aantal initiatiefnemers en omwonenden over hun ervaringen in deze projecten. Deze interviews geven een mooie blik op de complexiteit én de unieke betekenis van kunst in de openbare ruimte.

Samira Charroud, City Canvas (2022)

Kunst in de openbare ruimte en in publieke gebouwen draagt bij aan een kwalitatieve en bijzondere leefomgeving voor alle inwoners en bezoekers van de stad.
In alle wijken van Utrecht zijn bijzondere en aansprekende kunstwerken, die elk een eigen verhaal hebben.
Op de website www.kunstinopenbareruimte-utrecht.nl zijn alle kunstwerken te vinden.

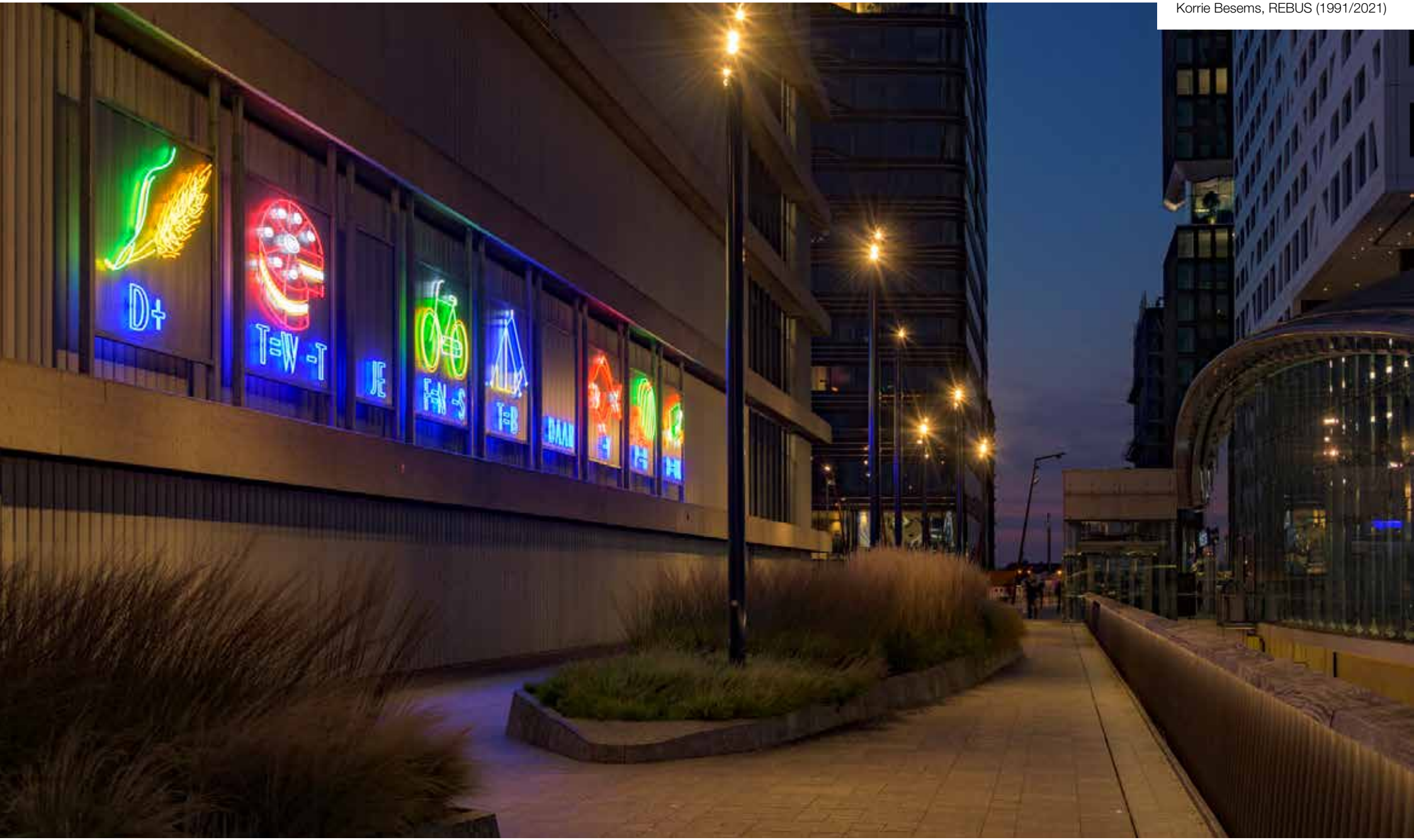

Korrie Besems, REBUS (1991/2021)

In gesprek met zes kunstenaars

Elisabet Stienstra

Droomtheater,
Academie Tien

Krijn de Koning

Enigma's,
Domtoren

Aimée Zito Lema

Eerbetoon
gastarbeiders

Joyce Overheul

Monument
Truus van Lier

Vincent de Boer

Lamerislaan,
City Canvas

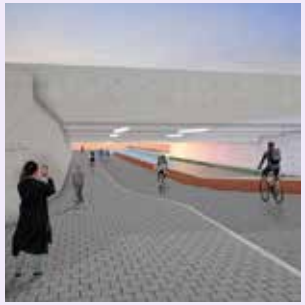

Xandra van der Eijk

Watery Worlds
(in ontwikkeling)

In gesprek met
Elisabet Stienstra

“Ik wilde al die verschillende en soms verwarrende emoties van de middelbare schooltijd laten zien”

Droomtheater, Academie Tien

Elisabet Stienstra maakt vaker beelden in de openbare ruimte. Bij de meeste opdrachten is het zo dat er een plek aangewezen wordt waar ze iets voor mag ontwerpen, bij Academie Tien ging dat anders. “Het idee was een intensieve samenwerking met de architect, de stedenbouwkundige en de school, die nog gebouwd moest worden.” Door veel personeelswisselingen is die samenwerking na een goed begin niet helemaal gelukt.

Ook de start van de opdracht in 2020 verliep anders dan gebruikelijk. Meestal krijgen drie kunstenaars een schetsopdracht, waarvan er een wordt gekozen om uit te voeren. Hier gingen vijf kunstenaars op uitnodiging van de gemeente in gesprek met de school, de gemeente en de architect over hun werkwijze en hoe ze de opdracht wilden aanpakken. Daarna werd een van hen gekozen. Stienstra: “Zonder vooraf een ontwerp te maken dus. Om dat vertrouwen te krijgen was heel prettig.”

Ontwerpen een aanpassen

Stienstra ontwierp zeven beelden die allemaal op en rondom het schoolplein staan. Het zijn figuratieve beelden van jonge mensen op een schaal die 1,2 groter is dan de werkelijkheid. Met elke figuur is iets vreemds aan de hand. Een meisje is verstrikt in een stuk touw. Een ander gaat gekleed in een jurk uit de 18e eeuw en gooit een aantal geometrische vormen tegen de muur. Stienstra: “Ik wilde al die verschillende en soms verwarrende emoties van de middelbare schooltijd laten zien.” Het werk heet Droomtheater en verwijst naar thema’s die bij een school passen: leren, groeien, informatie verwerken. Meer over het ontwerp lees je op www.kunstinopenbareruimte-utrecht.nl/kunstwerken/droomtheater. Bij de architect en het schoolhoofd was er direct enthousiasme over het ontwerp, ze begrepen meteen wat zij wilde zeggen. Even werd er getwijfeld of de leerlingen het wel zouden snappen zegt Stienstra. “Dat was snel op te lossen door met hen te gaan praten. Zij bleken juist nog meer associaties te hebben dan erin zaten. Dus dat was geen probleem.” Op één punt was een aanpassing in het ontwerp nodig. Een nis met twee figuren werd als mogelijk onveilig ervaren, het was een plek die teveel uit het zicht was. Stienstra loste dat op door de nis minder diep te maken. Een ander punt van zorg kwam uit een heel andere hoek: door de oorlog in Oekraïne zou brons veel duurder worden. “De gemeente heeft daar goed op ingespeeld door

snel de opdracht te geven voor de beelden, zodat de bronsgieter nog voor een goede prijs kon inkopen."

Uitvoering

De samenwerking ging niet helemaal vlekkeloos. "Er was veel verloop in contacten. Steeds als je een connectie opgebouwd had met iemand verdween het weer. Dus toen ben ik doorgegaan zoals je dat als kunstenaar altijd doet: meer zelfstandig. Eigenlijk was alleen Véronique Hoedemakers als adviseur uit de kunstcommissie een constante aanwezigheid."

Het was een lang traject en het proces was soms lastig. "Er zat een bureau tussen in de uitvoeringsfase, maar het kwam bij hen niet echt aan. In één middag met de aannemer was alles duidelijk, dat ging sneller dan met dat bureau." Ook met gemeente en uitvoerder was er voor haar gevoel meer overleg dan nodig. En bij de constructeur duurde het lang voordat alles werd doorberekend. Zonder berekeningen kon de vergunning niet worden aangevraagd en liep de plaatsing vertraging op. De uitsparing voor de nis was tijdens de bouw in eerste instantie niet gemaakt. "De aannemer had gewoon besloten het weg te laten, maar dat vond ik geen optie. Later is het alsnog toegevoegd."

Bij de opening van de school in april 2024 - vier jaar na de opdracht - was de helft van de beelden gereed. Door het slechte weer ging een interview op het schoolplein met de kunstenaar die dag helaas niet door. De tweede helft van de beelden werd een jaar later geplaatst. Er was toen geen speciaal moment voor de onthulling. Stienstra heeft die aandacht voor het Droomtheater gemist. "Ook online was de informatie over het werk lang niet up to date. Dat vond ik echt jammer. Er mag wat meer energie in om het zichtbaar te maken. Wees als gemeente trots op wat je neerzet!"

Aandacht

Voor haar is een belangrijke reden om opdrachten te doen dat er een breder publiek is in de openbare ruimte. Maar het werk krijgt niet altijd de aandacht die het verdient vindt ze. "Als je exposeert in een museum is er altijd aandacht en wordt er over geschreven, maar als je iets in opdracht maakt nauwelijks. Terwijl je gewoon hetzelfde werk maakt, het is niet minder dan vrij werk."

Tussen idealen en werkelijkheid gaapt soms een gat. Het idee was dat de leerlingen het plein zouden bijhouden, maar bij een bezoek ligt er veel rommel en sigarettenpeuken. De beelden houden desondanks stand en staan er begin 2026 kleurrijk bij. Hier en daar is een klein vlekje te zien, dat ook weer is bijgewerkt. Eén beeld heeft meer schade: de lak is erg verkleurd alsof iemand met een agressief schoonmaakmiddel aan de slag is geweest. Dat roept wat vragen op. Hoe gaat dat eigenlijk na de oplevering? Stienstra: "Dan is het klaar en laat je het los. Dat is best gek, maar zo gaat dat. Onderhoud gaat via een andere partij, daar word je als kunstenaar niet in betrokken, alleen voor advies."

Kleine krassen en dergelijke vind ze niet erg. "Elk vlekje bijwerken hoeft voor mij niet, je mag zien dat de tijd verstrijkt. En ze kunnen wel tegen een stootje."

Meer informatie: www.kunstinopenbareruimte-utrecht.nl/kunstwerken/droomtheater

In gesprek met
Krijn de Koning

“De opdracht was ingewikkeld: een werk maken dat je vanaf de Domtoren ziet, maar dat ook op straatniveau een interessant beeld oplevert”

Enigma's

Als je de Domtoren plat neerlegt, zou die dan tot hier komen? Die vraag doemt op als je de tekening in de Zadelstraat ziet. In witte lijnen verschijnen contouren van de Domtoren op straat. Alleen de bogen. Maar als je vanaf de Domtoren kijkt zie je ook de horizontale lijnen ertussen. De draden boven de straat met verlichting en versiering maken de tekening dan af.

Het is een van de vier werken die Krijn de Koning maakte voor de viering van 900 jaar Utrecht en om het aantrekkelijk te maken de Domtoren te beklimmen toen deze in de steigers stond. De Koning: "Door de renovatie stond er een lift naast de toren en was die dus voor iedereen toegankelijk. De opdracht was ingewikkeld: een werk maken dat je vanaf de Domtoren ziet, maar dat ook op straatniveau een interessant beeld oplevert. Ik ging de toren op en dan kijk je naar de stad vanuit een heel ander perspectief. Beneden heb je een heel andere ervaring. Wat nou als je dat wat je van bovenaf ziet kunt veranderen? Het dak van de parkeergarage Springweg bijvoorbeeld heeft witte vlakken erop: daar kun je dus op tekenen." Hij tekende er een illusie van andere architectuur.

En op het Janskerkhof toverde hij de vlakken die er al liggen om tot pilaren met een afgrond ertussen. De bankjes en bomen in Park Lepelenburg leken vanaf de Dom gezien op een podium te staan.

Een ander perspectief

Op foto's die hij vanaf de Dom maakte begon hij te tekenen, huizen kregen extra verdiepingen of zakten juist de gracht in, bomen kregen een sokkel en er verscheen een brug waar er geen was. "Je kunt heel simpel dingen veranderen. Ik vond het zo leuk om te doen." Die schetsen laten zien hoe eenvoudig het idee was. Door een paar lijnen te verzetten ontstaat een heel ander beeld. "Het is heel toegankelijk eigenlijk. Je ziet gewoon een tekening vanaf de Domtoren. Het was voor breed publiek en het werkt snel. Vormen uit de Domtoren liet ik terugkomen in de werken."

Vier ontwerpen werden uitgevoerd. In het begin was er een projectgroep bij betrokken, daarna alleen twee mensen van Culturele Zaken. De productie deed De Koning zelf, samen met een team van een architect en een uitvoerder. "Er was een beetje commentaar van bewoners rond Lepelenburg, maar de gemeente heeft dat goed opgepakt. En er zullen vast wel hobbels geweest zijn in het proces, maar dat hoort erbij. Het belangrijkste is dat je de kans krijgt iets te maken."

Vanzelfsprekend is dat immers niet. "Ik word elk jaar wel een keer gevraagd om een schetsontwerp te maken in een competitie. Dat zijn intensieve trajecten. Misschien is het niet altijd nodig een schetsontwerp in competitie te doen. Je stopt er veel tijd en energie in en als jouw voorstel niet wordt gekozen is dat voor een kunstenaar altijd een teleurstelling. Het is namelijk echt een werk dat je mentaal al hebt gemaakt en je wilt dat graag gerealiseerd zien."

In dit geval kreeg hij de opdracht en de werken waren twee jaar lang te zien. Hoe de Enigma's zijn ontvangen weet hij eigenlijk niet. "Persoonlijk heb ik hele goede reacties gehad, maar van het grote publiek weet ik het niet. Wat ik jammer vond is dat het niet meer is opgepakt door citymarketing. Die waren

in het begin wel betrokken, maar later niet meer. In hetzelfde jaar was de tijdrit van de Tour de France hier. De helikopter die daarvan verslag doet laat altijd veel zien van bijzondere beelden in de omgeving, daar hadden deze kunstwerken goed tussen gepast. Maar ik heb het idee dat er weinig aan promotie is gedaan. Ook boven op de toren was er geen informatie over het project."

Liefde voor kunst

In het algemeen lijkt een breed draagvlak voor de kunst niet altijd vanzelfsprekend in Nederland. De Koning werkt soms in Frankrijk en daar is dat echt anders is zijn ervaring. Ook voor kunst in de openbare ruimte. "In Frankrijk is de kunst echt een troef, ook in de politiek."
Het weerhoudt de kunstenaar er niet van gewoon door te werken, die kunst móet gemaakt worden. Vanuit een innerlijk drive - of misschien obsessie - gaat dat vanzelf verder. En alles heeft daarin een plek. Zeker ook de werken in opdracht. "De omstandigheden zijn anders dat klopt, dat is ook interessant want sommige dingen kun je dan niet doen, of juist wel. Maar het is allemaal onderdeel van mijn oeuvre. Elk werk levert ideeën op voor het volgende werk, dat is een doorgaande lijn. Installaties in tijdelijke tentoonstellingen, werken in de galerie en beelden in de openbare ruimte zijn één geheel."
De kern daarvan is zijn onderzoek naar de werkelijkheid, hoe je daarnaar kijkt en die ervaart. En of je dat kunt veranderen. "Als je een ruimte hebt en ik bouw daar een muur in, is het dan niet meer dezelfde ruimte? En wat is het dan wel? Al die vragen, daar gaat het om." In het werk van Krijn de Koning staat de werkelijkheid niet vast, hij laat steeds een ander perspectief zien. Het verschuift je blik en zet een deur open naar verbeelding.

Meer informatie: www.kunstinopenbareruimte-utrecht.nl/kunstwerken/enigmas

Uitzicht op kunst

Pieter de Wit woont al 45 jaar in een appartement dat uitkijkt op Park Lepelenburg. In 2021 werd hij door de gemeente benaderd voor inspraak bij de kunstopdracht van Krijn de Koning.

De Wit: Ik was een van de eerste bewoners van het appartementencomplex en had af en toe contact met de gemeente over dingen die speelden in het park, daarom werd ik uitgenodigd voor een eerste presentatie van het ontwerp. Op persoonlijke titel, niet namens andere bewoners.' Samen met enkele andere buurtbewoners en mensen van de gemeente verzamelden ze in park Lepelenburg, waar De Koning zijn ontwerp van perspectieflijnen in het gras en een bouwsel toelichtte. De reacties waren positief en het werk kwam er. 'Ik vond het een aardig voorstel. Kinderen gebruikten de lijnen die met tegels in het gras waren gemaakt als spelelement. Dat vond ik grappig. En de stellage had van mij langer mogen blijven staan. De meningen van andere bewoners in het pand waren op zijn zachts gezegd verdeeld. Sommigen waren woedend, ze vonden dat het karakter van het park aangetast werd door het werk en het uitzicht was verpest. Het was ook wel wat groter dan ik had verwacht. En een ding ging echt mis: de tegels die de lijnen maakten hebben het gras beschadigd, dat is ondanks allerlei pogingen niet meer goed gekomen. Je ziet het nog steeds. Dat is erg jammer.'

In gesprek met
Aimée Zito Lema

“Er waren veel wensen en verwachtingen, het was moeilijk die allemaal samen te brengen in een werk. Maar ik begreep de vraag wel. Het gaat om gezien worden, om erkenning”

Eerbetoon gastarbeiders

In het Majellapark staat sinds juni 2024 een eerbetoon aan de arbeidsmigranten die in de jaren 60 en 70 in de Utrechtse industrie werkten. Het is een plek die hun verhaal vertelt en die ruimte biedt aan ontmoeting.

Kunstenaar Aimée Zito Lema verwerkte oude foto's en informatie in het beeld. In drie metalen panelen zie je het verhaal van de gastarbeiders voorbij komen. In de betonnen grondplaat is een plattegrond en route zichtbaar. Zito Lema: 'Het is echt een kunstwerk dat je moet lezen. Ik heb metaal gekozen omdat zij vooral in de metaalindustrie werkten. In de foto's zie je niet alleen de man aan het werk, maar ook vrouwen, die werkten in de textielindustrie. Dat er ook veel vrouwelijke migranten waren is veel minder bekend. De ontwikkeling van migranten zit er ook in, de protesten voor meer rechten, een arbeids-overeenkomst. En de poort van de Demka fabriek, die veel betrokkenen wel herkennen.'

Het kunstwerk refereert aan hun moed en doorzettingsvermogen. Stel het je maar eens voor: je vaderland verlaten om elders aan het werk te gaan en zo een betere toekomst te creëren voor jezelf en je kinderen. Want dat is wat migranten doen, huis en haard achterlaten op zoek naar betere omstandigheden. Zito Lema kan erover meepraten, haar grootouders waren Europese arbeidsmigranten in Argentinië en haar vader kwam vanaf daar naar Nederland, op de vlucht voor dictator Videla. Ze herkent de gevoelens die horen bij migratie, het harde werken, een bestaan opbouwen en het beter maken voor de volgende generatie. In haar werk zijn sociale misstanden en verzet vaak het onderwerp, waarbij ze veelal gebruik maakt van archieffoto's.

Verwachtingen

Toen de opdracht voor dit kunstwerk kwam had Zito Lema net een tentoonstelling in de Oude Kerk in Amsterdam, waar ze speciaal voor de ruimte een werk maakte. Het sterkte haar in het idee dat ze op een grotere schaal kon werken. 'Het eerbetoon was mijn eerste opdracht in de openbare ruimte. Mijn werkwijze was hetzelfde als bij andere werken: veel lezen en archiefmateriaal verzamelen. Heel breed, want het ging over verschillende groepen migranten: Turks, Spaans, Italiaans, Grieks en voormalig Joegoslavië.' Het initiatief voor het eerbetoon lag bij de Turkse Ondernemers Vereniging. De opdracht voor dit kunstwerk was dat het al deze gemeenschappen zou vertegenwoordigen, dat het een plek zou zijn waar mensen graag komen om elkaar te ontmoeten en verhalen te delen, nu en voor volgende generaties en dat het verhaal van de gastarbeiders een plek in het bewustzijn van de stad zou krijgen. Een lange lijst van eisen. Zito Lema: 'Er waren veel wensen en verwachtingen, het was moeilijk die allemaal samen te brengen in een werk. Maar ik begreep de vraag wel. Het gaat om gezien worden, om erkenning. Toen ik de opdracht kreeg voelde ik me verantwoordelijk daarvoor, maar ik voelde ook mee met de vreugde dat die erkenning er kwam. Het verhaal van de gastarbeiders is dubbel, het is pijnlijk omdat de leefomstandigheden slecht waren, maar ze zijn ook trots op wat ze hebben opgebouwd.'

In gesprek

Ze sprak veel met de betrokkenen, over hun ervaringen en wat ze wilden. ‘Zij wilden kleur in het werk, het blauw van de lucht en de zee’, zegt Zito Lema. In een eerste voorstel had ze ook een fontein opgenomen, geleidelijk is het ontwerp gegroeid tot wat er nu staat. De keuze van locatie was lastig. Aanvankelijk dacht de gemeente aan de Mariaplaats, maar het ontwerp was daar te groot voor. Het werd het Majellapark, bij de Mariaplaats maakte ze een kleiner gedenkteken bij een bank rond een boom. Tijdens het ontwerpproces waren er veel gesprekken en overleggen. ‘In de klankbordgroep was er soms ook stevige kritiek, maar het feit dat zij zelf voor mijn ontwerp hadden gekozen hielp daarin en ik voelde me altijd erg gesteund door de gemeente. Het hele proces voelde echt als een samenwerking. En de oplevering was een feest.’ De onthulling was een belangrijk moment. Er was een podium met muziek waar vertegenwoordigers van alle groepen optraden. ‘Het deed wel wat met de betrokkenen. Zij voelen zich gezien en erkend.’

Voor de kunstenaar zelf was het een belangrijke opdracht. ‘Ik zie mijn werk als een geheel en dit werk past daarin. Net als bij andere werken heb ik ook hier veel samen gewerkt met anderen. Voor de uitvoering schakel ik vaak expertise van anderen in. In het geval van dit werk was het extremer, omdat het om materialen en afmetingen gaat die je niet zelf kunt hanteren, daar is een productiebedrijf voor nodig. Een ander verschil is dat dit kunstwerk meer een eindpunt is, terwijl een tentoonstelling voelt als een tussenstap waarna je weer verder gaat. Maar met de ervaring die ik hier heb opgedaan zou ik graag nog een keer zo’n opdracht aannemen.’

Meer informatie: www.kunstinopenbareruimte-utrecht.nl/kunstwerken/eerbetoongastarbeiders

Omer Soner - initiatiefnemer

Omer Soner nam vanuit de Turkse Ondernemers Vereniging het initiatief voor een gedenkteken voor gastarbeiders in Utrecht.

“Als tweede generatie heb ik gezien wat die mensen allemaal deden voor de stad. Ze verdienden erkenning daarvoor. Ik heb toen een brief opgesteld naar de gemeenteraad en Denk heeft het opgepakt. Na een stemming in de raad werd het voorstel aangenomen. Vanaf het begin was het idee voor gastarbeiders uit alle landen, niet alleen Turks.”
Er werd een klankbordgroep gevormd met mensen uit verschillende landen en van de gemeente. “We hadden vooraf geen vorm of beeld in gedachten, maar wilden een monument waarvan je in een oogopslag kon zien waar het over gaat. Het moest herkenbaar zijn. Het voorstel van Aimée sprak het meeste aan en het metaal past bij het zware werk dat de eerste generatie heeft gedaan.”
Soner is heel tevreden met het eindresultaat. Hij heeft er met plezier aan gewerkt en is blij dat hij iets terug kon doen voor de stad. Er is veel waardering voor. “Ik laat het vaak aan mensen zien en er is een wandelroute vanaf het station die langs plekken komt die voor de gastarbeiders belangrijk waren, zoals een pension aan de Oudegracht en de Demka fabriek. De route eindigt bij het kunstwerk in het Majellapark. Jaarlijks is daar ook een herdenking. Het is een plek van verhalen vertellen en samenkomen. Het was een heel leuk project om te doen. Ik kan het iedereen aanraden.”

In gesprek met
Joyce Overheul

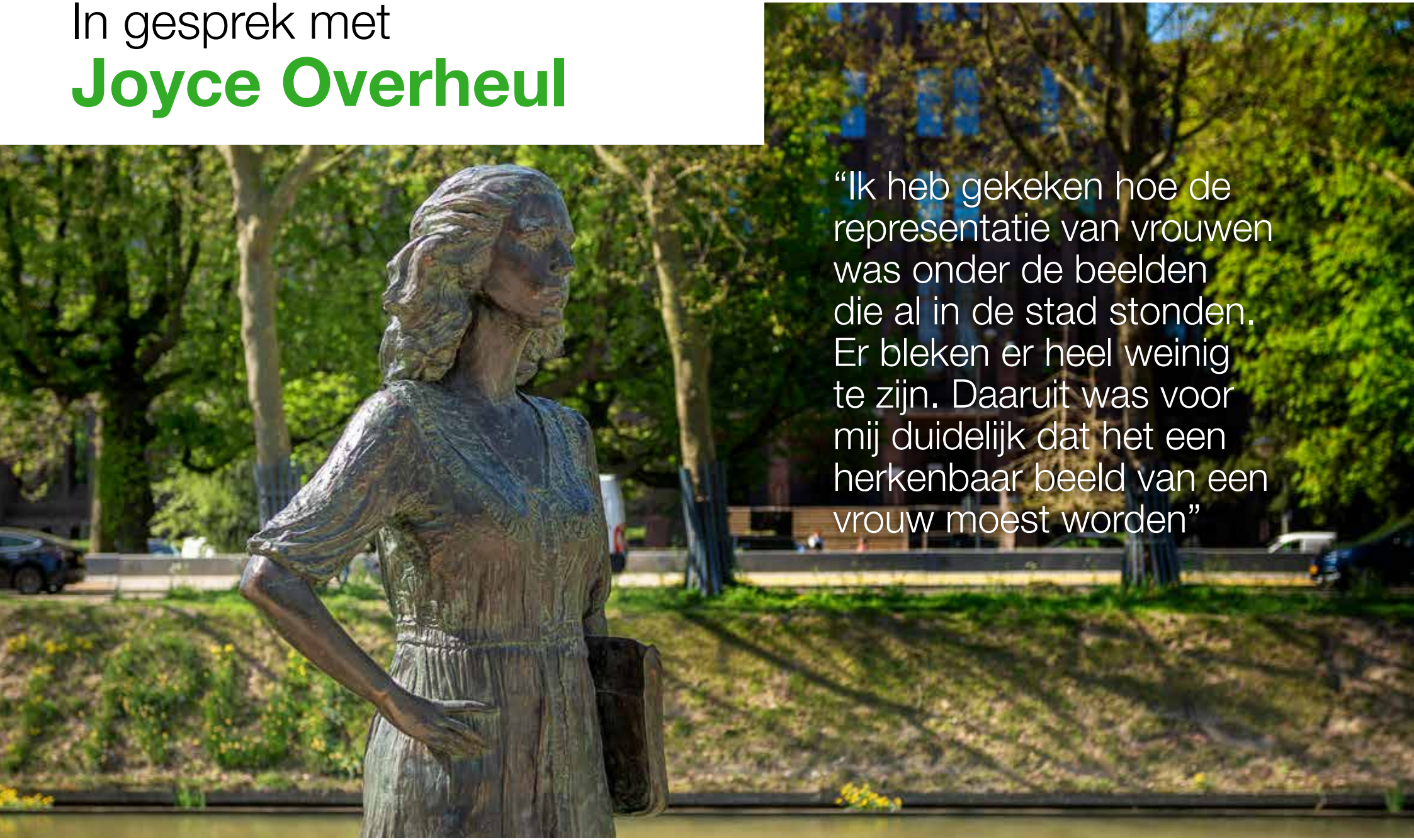

“Ik heb gekeken hoe de representatie van vrouwen was onder de beelden die al in de stad stonden. Er bleken er heel weinig te zijn. Daaruit was voor mij duidelijk dat het een herkenbaar beeld van een vrouw moest worden”

Monument Truus van Lier

Joyce Overheul is een Utrechts kunstenaar die veel met textiel werkt en vaak activistisch is in haar onderwerpkeuze. Onrecht, politiek, feminisme, het komt allemaal voorbij. Ze maakt wandkleden en objecten van kralen en stof, niet echt geschikte materialen voor buiten.

Toch werd zij in 2021 benaderd met de vraag om een herdenkingsbeeld te maken voor Truus van Lier, die in 1943 de NSB-hoofdcommissaris van de politie, Gerardus Johannes Kerlen, dood schoot. “Ik was verbaasd dat ze mij benaderden want het moest een permanent beeld worden; dat betekent dat het minimaal 40 jaar moet kunnen blijven staan. Ik had nog nooit zoiets gedaan. De projectleider van de gemeente belde en zei: we zijn benieuwd waar jij dan mee zou komen. Ik mocht er even over nadenken maar dacht meteen: ja dat ga ik doen. Inhoudelijk paste het bij mijn andere werk”

In totaal werden drie kunstenaars gevraagd om een schetsontwerp te maken. Omdat de anderen veel ervaring hadden met beelden in de openbare ruimte, dacht Overheul dat ze als nieuweling misschien weinig kans maakte. De kunstenaars kregen samen een rondleiding op de locatie voor het beeld en informatie over Truus van Lier. Een aantal weken daarna presenteerden zij hun ontwerp aan het team dat bij de opdracht betrokken was: leden van de bewonersgroep die initiatief had genomen voor het beeld, een kunstadviseur uit de Adviescommissie Beeldende Kunst en Vormgeving, een landschaps-architect van de gemeente, iemand van Stichting Stolpersteine en erfgoed vertegenwoordigers, omdat het beeld in het Zocherplantsoen zou komen. Overheul: “De vraag was een eerbetoon voor deze vrouw te maken. Toen heb ik gekeken hoe de representatie van vrouwen was onder de beelden die al in de stad stonden. Er bleken er heel weinig te zijn. Daaruit was voor mij duidelijk dat het een herkenbaar beeld van een vrouw moest worden. Mijn plan was een beeld en een bankje. Mensen die de oorlog nog hebben meegemaakt zijn oud en in het kader van inclusiviteit is het handig dat je kunt zitten en het

dichtstbijzijnde bankje is best ver weg.” Voor de presentatie had ze een schets gemaakt van het beeld op locatie en een filmpje met de jonge vrouw die model zou staan. Ook met andere partijen waarmee ze wilde samenwerken had ze al overlegd; zoals een bronsgieterij met een link naar Utrecht en een beeldhouwer die een realistisch portret kon boetseren.

Presteren

Een paar weken na de presentatie werd ze gebeld dat haar ontwerp was gekozen. Ze was blij, maar voelde ook meteen druk om te presteren. “In het atelier als iets niet lukt haal je het uit elkaar maar hier... Het moet goed worden. Het is niet mijn geld en het is natuurlijk een gevoelig onderwerp. Je wil geen vervelende reacties. Dat mensen denken, oh dat is die kunstenaar van dat lelijke beeld.”
Een werk voor de openbare ruimte is anders dan alleen in je atelier werken. “Alleen kan ik snel schakelen” zegt Overheul, “Bij een gemeente gaan beslissingen over veel meer lagen. Je moet zelf een beetje aannemer spelen en alles in de gaten houden, ik vond dat leuk om te doen maar het kost veel tijd. Je kunt er geen grote dingen naast doen omdat je flexibel moet zijn. Financieel hou je er niet extreem veel aan over als je alle uren gaat rekenen. En je kunt het werk nooit in een tentoonstelling laten zien, want het staat vast. Maar ik vond dat het vlot ging en ben blij met hoe het is ontvangen.” Hoewel Overheul met haar voorkeur voor textiel geen voor de hand liggende keuze was voor deze opdracht past het goed in haar portfolio. “Het onderwerp klopt en de ambachtelijkheid uit mijn andere werk zit er ook in. Alleen het materiaal is heel anders. Als je al mijn werk ziet is het ofwel in grijs en bruin tinten en heel serieus - zoals het wandkleed over Ter Apel - of het is heel kleurrijk en met glitters, zoals de kralenwerken over Trump. Het is soms wel over de top, maar ja: niemand houdt me tegen”, lacht ze. “Dat is het voordeel van autonoom werken: je hebt meer vrijheid.” Het beeld van Truus van Lier maakte ze daarentegen echt met het publiek in gedachten. “Bij de presentatie heb ik echt benadrukt dat ik het voor de mensen maak. Het ziet er heel klassiek uit, anders dan mijn normale werk.”

Impact

Op 22 april 2022 - de verjaardag van Van Lier - werd het beeld onthuld, acht maanden nadat Overheul de opdracht had gekregen. Het was een intensieve periode met veel overleg, zegt ze, niet alleen over de vorm, maar ook over vergunningen, plaatsing, stevigheid, communicatie en af en toe zat de corona epidemie in de weg. De werkdruk was hoog. “Er moest snel documentatie ingeleverd worden voor de vergunningsaanvraag. Ik moest een andere werkruimte zoeken omdat het beeld niet in mijn atelier paste. En er zijn natuurlijk veel meetings en overleggen over de plaatsing. Het zitelement stond lang op de planning. En voor al die dingen moet je offertes aanvragen.” Maar het lukte. Alleen een bankje kwam er uiteindelijk niet, dat wilden omwonenden niet. Vaak is er veel commentaar op kunst in de openbare ruimte en Overheul vond het spannend wat het publiek van het beeld zou vinden. De eerste tijd na de oplevering was ze bang voor vandalisme. “Ik verwachte steeds die mail of dat telefoontje dat er iets met het beeld gebeurd was, maar het ging allemaal goed. Er was veel aandacht vanuit de media en het beeld werd door het publiek omarmd.”

Meer informatie: www.kunstinopenbareruimte-utrecht.nl/kunstwerken/monument-truus-van-lier

Jessica van Geel - initiatiefnemer

Jessica van Geel schreef een boek over Truus van Lier en was een van de initiatiefnemers voor een herdenkingsbeeld. ‘Wij wilden graag een gedenkteken voor Truus, hoe dat eruit zou zien daar hadden we vooraf geen idee over, het kon ook abstract zijn. Er zijn veel gesprekken geweest in de werkgroep over wat wenselijk en mogelijk is. De presentatie van Joyce sprong er echt uit. Wat ik heel mooi vind is dat het beeld geen sokkel heeft, dat je er gewoon naast kunt staan. Het is echt een ontmoeting met iemand uit het verleden. Er liggen vaak bloemen en ik heb het idee dat de naam van Truus van Lier meer bekend is geworden door het beeld.’

In gesprek met
Vincent de Boer

“Een mooi plaatje op papier werkt niet vanzelf ook in het groot op een gebouw”

Muurschildering Lamerislaan / City Canvas

Groot formaat kalligrafie noemt Vincent de Boer zijn werk. Het is een vakgebied met weinig collega's, waarin hij een van de beste is en internationaal actief.

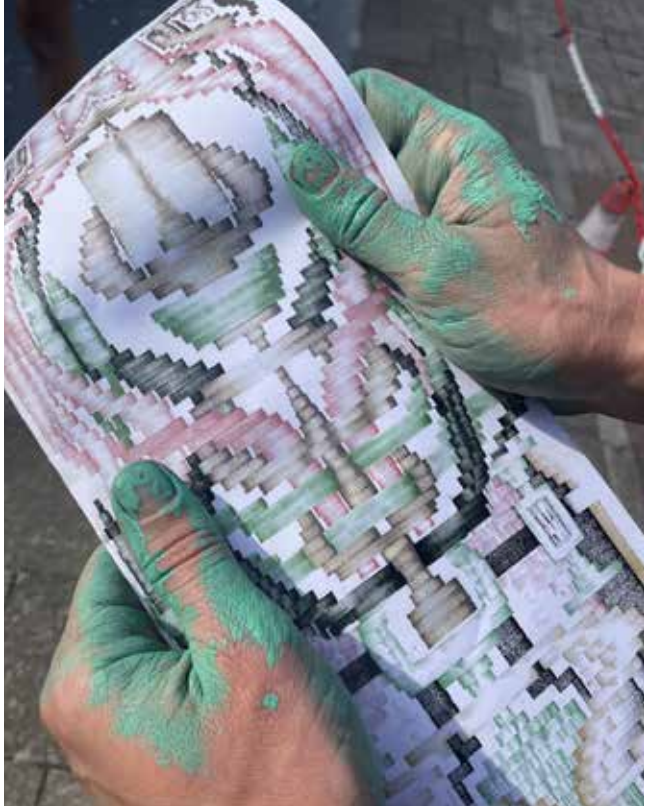

Op een flatgebouw aan de Lamerislaan in zijn woonplaats Utrecht maakte hij in 2022 een grote muurschildering. Geen afbeelding van iets, maar een abstract ritme van penseelstreken. Het was een opdracht die hem veel tijd kostte maar die ook veel opleverde. "De Lamerislaan was belangrijk, want ergens voelde ik al langer dat ik dit kon, maar je moet de kans krijgen om het te doen. Je maakt een heel groot kunstwerk. Het is niet een afbeelding die je uitvergroot, maar het is op groot formaat denken. Gaandeweg moet je begrijpen dat het gebouw een object is waar je langs rijdt, waar het licht verandert in de jaargetijden. Daar is dit idee uit voortgekomen."
De flat staat op een knik in de weg en de tijd staat er even stil. Dat is zowel de bedoeling van de architect Dingemans die de wijk ontwierp als van De Boer: even pauze in het drukke dagelijks leven.

Kans

De Boer voelde al snel aan dat dit een gouden kans was en heeft alles ingezet om het werk te realiseren. Net als Marije Lieuwens van City Canvas die in opdracht van de Gemeente het het project organiseerde, met als doel meer variatie aan te brengen in de muurschilderingen in de stad. Dit is een van de vijf gerealiseerde werken. Het budget kwam van de gemeente, het Mondriaanfonds en a.s.r., de eigenaar van de flat.
Een belangrijk moment in het proces was de presentatie van het ontwerp aan de betrokken partijen. "Dat moment heb ik zelf bepaald en ook hoe ik dat wilde doen, namelijk in één presentatie. De mensen van a.s.r. en de gemeente heb ik in het atelier uitgenodigd en ik heb laten zien hoe ik werk en waarom. Daarna liet ik het ontwerp zien, wat zij meteen helemaal begrepen na die inleiding. Ook het hoofd vastgoed van a.s.r. die nog nooit in een kunstenaarsatelier geweest was. Iedereen was enthousiast en er is verder nooit discussie geweest over het ontwerp."
De Boer was blij dat hij zo'n groot werk kon realiseren in zijn eigen stad. "Alles kwam bij elkaar. Een grote vastgoedpartij, die ook een eigen kunstcommissie had, steun van het Mondriaanfonds en van de gemeente, en Marije met haar stichting. Iedereen vertrouwde op elkaars deskundigheid en durfde het zo aan, ook naar bewoners toe. En ik was al maanden op deze manier aan het tekenen. Het is niet zo dat ik snel even een schetsje maakte, er zat heel veel tijd in." Al met al duurde het hele proces bijna een jaar. De investering van tijd en kennis van alle betrokken partijen betaalde zich uit in een soepele samenwerking.

Ervaring

Ondanks zijn ervaring realiseerde De Boer zich al snel dat deze muur van 39 meter hoog teveel was voor hem alleen of om met vrienden te produceren. Hij riep

de technische hulp in van De Strakke Hand, gespecialiseerd in groot formaat schilderwerk en hoe je dat organiseert. De Boer: “Dit is niet iets waarvoor je even aan komt fietsen met een doosje spuitbussen. Er was een speciale kraan nodig om de werkbak op te hangen. Voor die kraan waren rijplaten nodig, die moeten er een week van tevoren liggen. In vijf straten rondom werden auto’s afgedekt voor eventuele verfspatten, enzovoort.” Zo’n opdracht vraagt dus om gedegen vakmanschap, ook met betrekking tot de verf, zodat die niet verkleurd maar tientallen jaren goed blijft. “Als je iets met staal wil doen als kunstenaar dan ga je dat ook niet voor het eerst proberen in de openbare ruimte, met een muurschildering is het net zo. Je moet weten wat je doet.”
Bovendien kan niet elk kunstwerk heel groot. Een mooi plaatje op papier werkt niet vanzelf ook in het groot op een gebouw. Dat gaat soms mis in de street art wereld denkt De Boer en dat komt omdat er veel lelijke blinde muren zijn, waar mensen de behoefte voelen om daar iets aan te doen. Het gevaar is dat je steeds dezelfde soort muurschilderingen krijgt, omdat dat is wat mensen kennen en via buurtinitiatieven aanvragen. “Gelukkig dringt steeds meer door dat er mensen zijn met kennis en ervaring, dat je een kunstcommissie kunt inzetten en niet zomaar iemand moet vragen. Want net als bij een tattoo: het staat er voor heel lang.”

Geen cadeautje

Deze opdracht kreeg Vincent de Boer rechtstreeks, maar soms gaat het via een competitie, waarbij meerdere kunstenaars (tegen betaling) een ontwerp maken, waarvan er een wordt gekozen om uit te voeren. Een systeem dat volgens De Boer ook nadelen heeft. “Vaak vragen ze vier of vijf mensen om iedereen maar een kans te geven. Maar dat betekent ook dat vier van de vijf voorstellen niet door gaan. Je laat dus een hoop werk voor niks doen.” Dat ontwerp kun je immers niet zomaar ergens anders uitvoeren. Het gaat eigenlijk al mis in de verwoording vindt hij, alsof je als kunstenaar maar blij moet zijn dat je iets mag doen. “Het is niet zo dat je mij een cadeautje geeft. Nee, je schrijft een opdracht uit en ik ben een opdrachtnemer. Ik doe gewoon mijn werk. Na die pitch begint het pas. Je vraagt iemand om zijn deskundigheid. Het is gek dat daar in de kunst zo anders naar gekeken wordt dan bijvoorbeeld bij het aanleggen van een fietspad.”

Het werk op de Lamerislaan is goed ontvangen en staat landelijk in de belangstelling als een van de grootste muurschilderingen. Zowel het buurtkrantje als de landelijke pers besteedde er aandacht aan. Maar dat was vooral tijdelijk rond de onthulling. De Boer: “Utrecht heeft echt wat te bieden aan kunst in openbare ruimte. Maar weinig mensen weten het. Je kunt er veel meer mee doen. Als je bijvoorbeeld een route maakt tussen muurschilderingen én ruimtelijk werk zal het deze genres verbinden en het geheel versterken. En het hele jaar door kun je al die kunstwerken gratis bekijken.”

Meer informatie: www.kunstinopenbareruimte-utrecht.nl/kunstwerken/lamerislaan

Marije Lieuwens - initiatiefnemer

Marije Lieuwens is communicatieadviseur in de culturele sector. Zij krijgt mensen in beweging, bijvoorbeeld ook met de posteractie Peace Now die afgelopen tijd de wereld veroverde. Met City Canvas kreeg ze van de gemeente de opdracht om in een aantal Utrechtse wijken een muurschildering te realiseren.
“Het is mooi dat muurschilderingen tot een bepaald niveau zonder vergunning kunnen, maar als je variatie wil heb je meerdere partijen nodig. Als het via een bewonersinitiatief gaat kiezen mensen voor wat ze al kennen en krijgen steeds dezelfde mensen de opdracht. Maar de stad is heel divers en verdient een visuele meerstemmigheid. We hebben de gemeente echt nodig om dat te stimuleren.”

In totaal werden vier muurschilderingen gerealiseerd; door Vincent de Boer, Samira Charroud, Aafke Bouman en Opperclaes. Het werk op de Lamerislaan was de grootste en groter dan het budget van de gemeente toeliet. Op eigen initiatief zocht en vond Lieuwens extra fondsen om het toch te kunnen realiseren. Belangrijk was ook dat de eigenaar en de bewoners mee wilden werken. Uit zichzelf waren zij misschien niet bij Vincent de Boer uitgekomen, maar na een kennismaking met de kunstenaar en zijn werk was iedereen enthousiast. Lieuwens: ”Die samenwerking heeft het project echt verder gebracht. Voor een kunstenaar alleen is het bijna niet te doen om het alleen te organiseren op deze schaal. Bovendien ligt de expertise van de kunstenaar bij het maken.“

In gesprek met
Xandra van der Eijk

"Een kunstopdracht is ook een manier om invloed te hebben en daarom werk ik graag op deze manier aan het creëren van bewustzijn"

‘Watery Worlds’ (in ontwikkeling)

Iedereen die wel eens door de Van Sijpesteijntunnel fietst weet dat deze wel een opknapbeurt kan gebruiken. Het is een snelle route, maar ook een plek die met name ’s nachts onveilig kan voelen.

Dat gaat veranderen als het aan Xandra van der Eijk ligt. Zij ontwierp een lichtkunstwerk voor de tunnel, die in de komende jaren opnieuw wordt ingericht. In de nieuwe opzet wordt de Leidse Rijn doorgetrokken tot de singel, zodat je met een bootje de stad in kunt varen.

In eerste instantie raakte Van der Eijk op een informele manier betrokken bij de kunstopdracht. Ze werd benaderd met de vraag hoe de gemeente zo’n opdracht op een nieuwe manier zou kunnen inrichten, minder top-down. “Ik heb toen geadviseerd eerst een onderzoeksprogramma te doen en zo informatie uit het gebied op te halen.” Van der Eijk zet vaker zulke ‘laboratorium’ onderzoeken op waarbij ze vanuit verschillende perspectieven naar een omgeving kijkt. In 2022 bracht ze met deskundigen van de gemeente, wetenschappers, kunstenaars en bewoners de wereld van de Leidse Rijn in kaart. De informatie hieruit werd de basis voor de opdracht in de Van Sijpesteijntunnel. Een belangrijk onderdeel in het programma van eisen was om te ontwerpen voor alle gebruikers van de tunnel en niet alleen voor de mens. Verder was een wens het contrast tussen binnen en buiten te verzachten en werd gevraagd om een technisch eenvoudig ontwerp met een sterk visueel effect. In plaats van een donkere tunnel moet de plek een moment van verwondering worden dat je even optilt uit het alledaagse. Geen gemakkelijke opgave!

Licht in het duister

Via een open call van het kunstprogramma Gemene Grond konden kunstenaars inschrijven voor de opdracht. Een klankbordgroep met bewoners en ondernemers uit het gebied dacht mee over de selectie. Drie kunstenaars kregen opdracht voor een schetsontwerp. Het plan van Van der Eijk werd gekozen voor uitvoering. Al snel wist ze dat ze met het water wilde werken. “Dat is nu niet echt zichtbaar in de tunnel, het is een zwarte poel die het alleen maar donkerder maakt.” Van der Eijk wil reflecties van licht op water oproepen in de tunnel. Met lampen maakt ze die zichtbaar en de trillingen van de treinen erboven of van druppels die van het plafond vallen zorgen dat ze altijd in beweging zijn. Het daglicht haalt ze naar binnen met hulp van een speciale

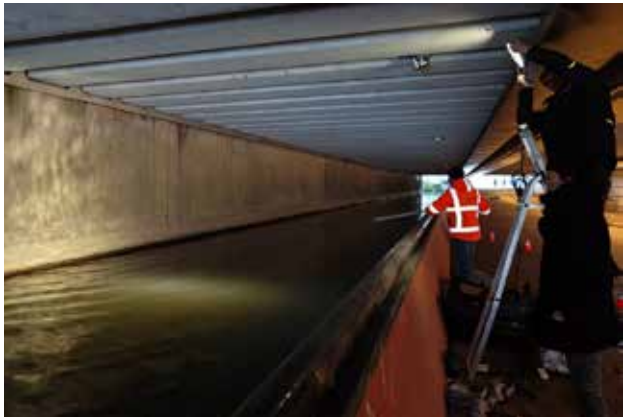

camera op het dak van TivoliVredenburg. Die camera scant de kleur van de lucht en een computer vertaalt dat naar ledlicht in de tunnel. Real time. Dat betekent dat binnen dezelfde kleur licht is als op hetzelfde moment buiten de tunnel.
’s Nachts komt er een amberkleurige verlichting in de hele tunnel, zodat het een fijne plek blijft voor vleermuizen. Een ambitieus plan want tot nu toe hebben alle tunnels standaard helder wit licht en is alles gericht op goed zichtbaar zijn. Maar Van der Eijk kijkt in haar projecten niet alleen naar de mens, ze stuurt aan op ecologisch ontwerpen. We delen de ruimte in de stad immers met planten en dieren. Steeds weer brengt ze dat perspectief onder de aandacht. “In het begin waren de medewerkers van de gemeente verbaasd als je dat zei, maar nu is het steeds normaler om dat mee te nemen in de ontwerpen.”

Uitvoering

Het team waarmee ze te maken heeft is groot en er waren veel wisselingen, zowel bij de gemeente als bij de uitvoerders. Onvermoeibaar blijft Van der Eijk nieuwe mensen bijpraten over haar ontwerp. “Ik zie het echt als mijn taak om mensen te enthousiasmeren en het ambitieniveau hoog te houden. Ook voor de amberkleurige verlichting ’s nachts, dat kan echt een nieuwe standaard worden. En ik heb voorgesteld de tunnel meteen een keer goed schoon te maken, zodat het hele beeld beter wordt.”
Helaas heeft de uitvoering al zeker een jaar vertraging opgelopen. Daar moet de kunstenaar dan flexibel in meebewegen.”In mijn agenda had ik ruimte gehouden voor deze opdracht en nee gezegd tegen andere opdrachten. Dat had ook gevolgen voor mijn inkomen. In overleg met de gemeente is de opdracht toen in tweeën geknipt, zodat ik toch al kon beginnen met de voorbereidingen voor het werk.” Intussen is de camera geplaatst en worden de computerprogramma’s voor de verlichting getest. De data die de camera verzamelt zijn openbaar en ook voor anderen beschikbaar. Een wetenschapper van de universiteit maakt er gebruik van en zorgt voor het onderhoud.

Samenwerken

De uitvoering loopt mee met de herinrichting van de tunnel en de openbare verlichting wordt afgestemd op het kunstwerk. “We willen het graag integraal aanpakken en dat betekent dat alle partijen elkaar de hele tijd moeten informeren en dat niemand kan denken die kunstopdracht komt later wel.” Alle aanpassingen hebben immers ook invloed op het kunstwerk. Zo bleek gaandeweg dat er een aanvaarbeveiliging zou komen: een grote balk langs de wand van de tunnel. Dat was nieuw voor Van der Eijk en had invloed op haar ontwerp. Maar als die balk er dan toch moet komen zet ze zich in om dat zo goed mogelijk te doen en probeert ook daarvan weer een ecologisch element te maken. “Misschien kunnen er planten bij of kan er onder de balk iets gemaakt worden dat het onderwaterleven versterkt.”
Zo denkt Van der Eijk over alle aspecten mee en werkt graag met veel mensen samen. Dat kost tijd, maar die uitwisseling levert ook nieuwe contacten en informatie op. Dat is voor alle partijen waardevol. “Een kunstopdracht is ook een manier om invloed te hebben en daarom werk ik graag op deze manier aan het creëren van bewustzijn.”

Beeldoverzicht
opgeleverde kunstwerken 2021-2026

Een overzicht van alle gerealiseerde projecten van 2021 tot en met 2026. Nieuwe kunstwerken vanuit de Percentageregeling en het Fonds Stadsverfraaiing, en een overzicht van de workshops en tijdelijke kunstwerken uit het meerjarenprogramma Gemene Grond.

Eva Bullens | Natuur Workshops

Percentageregeling
2021-2025

Bij nieuwbouw, verbouw en renovatie van gebouwen waaraan de gemeente voor minimaal 50% bijdraagt, wordt 1,5% van de bouwsom voor kunst en/of vormgeving gereserveerd voor de zogenaamde Percentageregeling voor kunst. Dit levert nieuwe kunstwerken op in alle wijken van de stad: op onder meer scholen, parkeergarages, bibliotheken en buurtcentra. Een breed publiek, van jong tot oud en in alle wijken van de stad komt zo in aanraking met de denkbeelden en beeldtaal van kunstenaars en ontwerpers.

Liselore Frowijn | Natrix Helvetica MMXXII (2023)

Opgeleverd
Percentageregeling

Zeger Reyers en Pietertje van Splunter | Weidsheid (2022) | Parkeergarage Berlijnplein

Gabriël Lester | Lichaam en Geest (2021) | Busstation Utrecht Centraal

Anouk Vogel | Dichterbij de Boom (2022) | IKC Rijnvliet

Opgeleverd
Percentageregeling

Marin Kasimir | Aan de ene kant, de ander (2023) | MFA Voorn

Krijn de Koning | Enigma's (2022) | tijdelijk project renovatie Domtoren

Marry Overtoom | Bløbba (2023) | SO Rafael

Guido de Boer | GLORP (2023) | MFA Het Zand

Opgeleverd
Percentageregeling

Koen Taselaar | Tapijt voor de Vrijstaat (2022) | De Vrijstaat

Ad de Jong | Het plan (2023) | Globe college

Liselore Frowijn | Natrix Helvetica MMXXII (2023) | St Bonifatius college

Opgeleverd
Percentageregeling

Michiel Kluiters | Levensboom (2023) | De Boemerang

Marjolijn Mandersloot | Dream Team (2023) | MFA Het Zand

Elisabeth Stienstra | Droomtheater (2024-2025) | Academie Tien

Opgeleverd
Percentageregeling

Roosje van Donselaar | ‘Lux Ducit - Licht leidt’ (2025) | SO Lux

Baukje Trenning | Schip voor Willibrord (2023) | Kindcentrum Willibrord

Maurer United | Möbius Bench (2023) | OBS Vleuterweide en Jenaplanschool Zonnewereld

Fonds Stadsverfraaiïng
2021-2026

De gemeente Utrecht neemt in veel gevallen het initiatief tot kunstopdrachten, maar fungeert ook als aanspreekpunt voor bewoners en organisaties en hun belangen en ideeën. Idealiter sluiten de kunstopdrachten aan bij ruimtelijke of maatschappelijke vragen die in de stad leven. Voorbeelden van kunstwerken die met FSV-geld tot stand zijn gekomen: eerbetoon Gastarbeiders, monument voor Vlucht en Verzet, Verbindingsbomen Utrecht900. Vanuit het Fonds Stadsverfraaiïng worden herplaatsingen en restauraties van kunstwerken uit de collectie gerealiseerd: de renovatie van het Herderplein, de verplaatsing van het Zeelandschap en kleinere herplaatsingen van werk van Lex Horn, Piet Kok en Gerard van der Leeden.

Patricia Kaersenhout | Monument van Vlucht en Verzet (2023)

Opgeleverd
FSV

Reconstructie Herderplein | Jan Boon (1955 / 2022)

Monique Broekman | Vergezichten van Sterrenzicht (2022-2026) | Sterrenwijk

Script of the City | Cecilia Rebergen (2021) | Wisselsokkel Beeldenpark Croeselaan

Opgeleverd
FSV

Verbindingsbomen | Annabel Schouten (2022-2023) | in tien wijken

De wijk als fotoalbum | Maurice van Es (2022) | Sterrenwijk

Monument Truus van Lier | Joyce Overheul (2022) | Zocherpark / Willemsplantsoen

Patricia Kaersenhout | Monument van Vlucht en Verzet (2023) | Griftpark

Opgeleverd
FSV

Hansje van Halem | Muurschildering TivoliVredenburg (2022)

Piet Kok | Verplaatsing Drieëenheid (1967) naar de Nicolaïkerk (2024)

Sannah Belzer | Waterwinparklab (2023) | Waterwinpark Leidsche Rijn

Aimée Zito Lema | Kunstwerk als eerbetoon gastarbeiders (2024) | Majellapark & Mariaplaats

Opgeleverd
FSV

De Gelaagde Stad, kunstroute in Augmented Reality (2022)

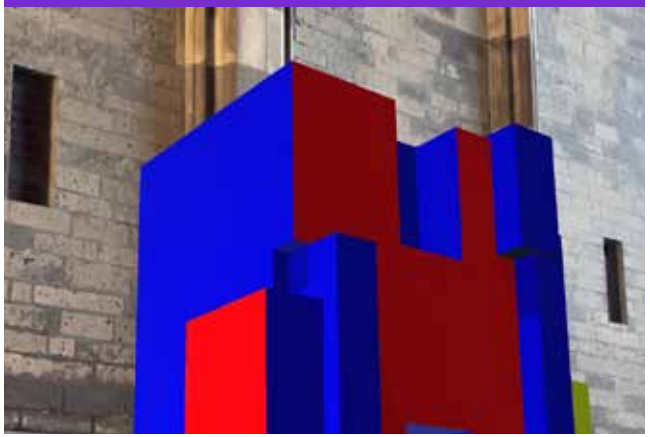

Lex Horn | Verplaatsing Vier keramische figuren (1965) naar nieuwbouwcomplex Lindehof (2022)

Hans Wimmer | Verplaatsing Groot gezadeld paard (1967) naar Springertuin (2024)

Hans van der Plas | Renovatie 'Drieluik' (1979 (2024-2026) | Adelaarstraat

Gerard van der Leeden | Verplaatsing Nereïden (1963) naar Springertuin (2024)

Korrie Besems | Verplaatsing REBUS (1991) naar Beatrixgebouw (2021)

Opgeleverd
FSV

David van de Kop | Verplaatsing Zeelandschap (1986) naar Vierseizoenentuin in Papendorp (2026)

Opperclaes | Curious/Courage | Langerakbaan City Canvas Muurschilderingen (2022)

Samira Charroud | Columbuslaan

Nynke Sansom | Sentimental Dragon (2026) | Wisselsokkel Beeldenpark Croeselaan

Aafke Bouman | Nachttocht Molenstraat City Canvas Muurschilderingen (2022)

Vincent de Boer | Lamerislaan

Gemene Grond
2021-2025

In Utrecht gaat gebiedsontwikkeling per definitie gepaard met meerjarige kunstprogramma's, zoals Beyond Leidsche Rijn en Kunst in het Stationsgebied. Kenmerkend is dat binnen de kunstprogramma's tijd genomen wordt voor onderzoek, experiment, bijsturen en reflectie. Het resulteert daarnaast ook in fysieke kunstwerken, al dan niet tijdelijk. In 2021 zijn we gestart met de ontwikkeling van het kunstprogramma Gemene Grond, gericht op de stedenbouwkundige ontwikkelingen rond het Westplein, het Beurskwartier en de Merwedekanaalzone. Het programma onderzoekt in nauwe samenspraak met (nieuwe en oude) bewoners en organisaties, kunstenaars en experts hoe de verbeeldingskracht van kunst kan bijdragen aan een gedeelde ruimte, die uitnodigt tot ontmoeting. Door ook goed aan te sluiten op de ruimtelijke ontwikkelingen worden kunstwerken een integraal onderdeel van de stedelijke omgeving. Zo werken we onder meer aan een (permanent) lichtkunstwerk in de Sijpesteijntunnel en aan kunstopdrachten in de Merwedekanaalzone voor het Bierbrouwersplein en langs de zuidelijke Oost-west fietsverbinding tussen Merwede en Park Transwijk en de omliggende wijken.

Artist in Residence 'Water is what we make it'

Opgeleverd
Gemene Grond

Expodium | Nightwalks (2025)

Artist in Residence ‘Water is what we make it’ (2022)

Wat maakt West!? (2022-2024)

Opgeleverd
Gemene Grond

Sarah Kaushik | A liminal space - A green oasis (2024) | Tijdelijk kunstwerk Westplein

Marije Nielens | Poppy Seed 2024 (2024) | Tijdelijk kunstwerk Westplein

Take a detour Grondstof (2024) | Tijdelijk kunstwerk Westplein

Opgeleverd
Gemene Grond

Eva Bullens | Natuur Workshops (2026) | Park Transwijk en Kanaleneiland

Merve Bedir | Artist in Residence ‘Commoning Merwede’ (2023- 2025)

Off the Tracks (2026)

Opgeleverd
Gemene Grond

Winterwinkelen (2025)

Noor Bootsma | Lombok Times krant (2024) | Westplein

Proces en werkwijze kunstopdrachten

Jan Boon (1955) | Reconstructie Herderplein

Proces en werkwijze kunstopdracht

De collectie kunst in de openbare ruimte bestaat uit ruim 450 kunstwerken. Ze staan verspreid over de stad op pleinen, in parken of bij openbare gebouwen zoals scholen. Aan die honderden kunstwerken ligt een consistent opdrachtenbeleid ten grondslag waarmee de gemeente Utrecht zich landelijk en internationaal onderscheidt

Kenmerkend zijn: goed opdrachtgeverschap, participatie van bewoners en andere betrokkenen en duidelijke onderhouds- en beheerrichtlijnen. Het beleid is verankerd in een werkwijze die zich in de loop van de tijd heeft uitgekristalliseerd. Een aantal basisprincipes staan garant voor het welslagen van het 'Utrechtse model'.

Proces en werkwijze

Elk kunstwerk begint met een vraag – een behoefte, een wens – voortkomend uit maatschappelijke en ruimtelijke ontwikkelingen of artistieke, kunst-inhoudelijke overwegingen. Die vraag kan afkomstig zijn van bewoners, instanties of scholen, maar ook van de gemeente of de Adviescommissie Beeldende Kunst en Vormgeving (ABKV). In de opdrachtformulering wordt de aard van de opdracht vastgelegd, met daarin een toelichting op de locatie (of stedelijke ontwikkeling) en een inventarisatie van de betrokken partijen. De inhoud van de vraag is altijd leidend. Die bepaalt de keuze van een kunstenaar (een richting of discipline), het proces en de definitieve vorm en plek in de stad. Er bestaat geen eenduidige handleiding voor de totstandkoming van een kunstwerk. Elke situatie is anders, elk kunstwerk is anders. De totstandkoming is het resultaat van een complex samenspel tussen initiatiefnemers, kunstenaars, bemiddelaars, experts en gebruikers, waarbij de kanttekening op zijn plaats is dat de verschillende rollen elkaar soms overlappen.

Goed opdrachtgeverschap en participatie van bewoners en andere betrokkenen zijn kenmerkend

Zo'n proces is gebaat bij tijd en zorgvuldigheid. Een ruime tijdsmarge en nauwkeurigheid zijn voorwaarden om de drie opeenvolgende fases succesvol te kunnen doorlopen; eerst de voorbereiding, dan de uitvoering en tot slot de 'nazorg' (inclusief beheer en onderhoud). Een doorlopende wisselwerking tussen kunstenaar, initiatiefnemers, betrokken partijen, publiek en partners in de stad komt niet alleen de kwaliteit van het kunstwerk ten goede, maar versterkt ook de acceptatie en de draagkracht op de lange duur. Het kunstwerk wordt opgenomen in de samenleving - gezien, gewaardeerd, gebruikt, gekoesterd.

De onafhankelijke, externe experts van de Adviescommissie Beeldende Kunst en Vormgeving en de projectleiders van Culturele Zaken zijn verantwoordelijk voor respectievelijk de inhoudelijke en procesmatige begeleiding. Op die manier steunt het opdrachtenbeleid zowel op de kwaliteitswaarborg van professionals als op de raadpleging van publiek: de Utrechters die dag in dag uit met de kunstwerken leven.

Zie pagina 46, voor de figuur Proces en werkwijze

Voorbereidend traject

1. Verkenning
- wat is de aanleiding voor het kunstwerk?
- wat is het budget?
- wat is de vraag?

2. Samenstelling kunstwerkgroep
Wie is er betrokken/ belanghebbend?

Kunstopdracht

3. PvE
Kunstwerkgroep stelt Programma van Eisen (PvE) op

4. Longlist
ABKV stelt op basis van PvE een lijst van mogelijke kunstenaars samen

5. Shortlist
Kunstwerkgroep selecteert drie kunstenaars en vraagt hun een schetsontwerp te maken

6. Locatiebezoek
Kunstenaars bezoeken locatie samen met kunstwerkgroep

7. Presentatie
drie schetsontwerpen door de kunstenaars

8. Selectie kunstenaar
ABKV adviseur en kunstwerkgroep kiezen het beste ontwerp uit

9. Definitief Ontwerp
Kunstenaar werkt schets uit tot een definitief ontwerp

10. Uitvoering kunstwerk

11. Feestelijke presentatie

Onderhoud en informatie

12. Onderhoud en beheer
Kunstenaar, gemeente Utrecht en andere partners leggen afspraken vast in een onderhoudscontract

13. Informatie
Het kunstwerk verschijnt op de website, het wordt via verschillende kanalen (flyers, website, social media) onder de aandacht gebracht

De projectleider kunst in de openbare ruimte van Culturele Zaken is namens de gemeente verantwoordelijk voor de coördinatie en planning van het proces.
Een adviseur van de ABKV begeleidt de opdracht inhoudelijk.

De spelregels in het kort:

1. De inhoud en de artistieke kwaliteit zijn leidend.
2. We nemen de tijd voor het proces.
3. We richten het proces zorgvuldig in met oog voor alle partijen.
4. We houden rekening met bewoners en andere gebruikers en betrekken hen waar mogelijk bij het proces.
5. We maken gebruik van de expertise van de Adviescommissie Beeldende Kunst en Vormgeving.
6. We regelen het onderhoud goed zodat de kwaliteit overeind blijft.

Adviescommissie Beeldende Kunst en Vormgeving (ABKV)

De commissie adviseert de gemeente Utrecht over kunst in de openbare ruimte en in publieke gebouwen. De ABKV beoordeelt ontwerpen, projecten en ideeën. Ze denkt mee over de selectie van kunstenaars en het Programma van Eisen, adviseert over kunst in de openbare ruimte in de breedte en gaat desgewenst op zoek naar aanvullende expertise. Op de agenda staan zowel nieuwe projecten als meerjarige kunstprogramma's als initiatieven van en schenkingen aan de stad. Individuele adviescommissieleden zijn als inhoudelijke adviseurs verbonden aan de afzonderlijke kunstopdrachten in de stad, onder meer als sparringpartner van de kunstenaar. Het college van B en W benoemt de adviseurs voor maximaal vier jaar. Zij worden via een openbare procedure geworven. Die focust op deskundigheid, maar houdt ook rekening met specialisme, leeftijd, gender, achtergrond en ervaring met het oog op de gewenste gedifferentieerde samenstelling van de commissie. De ABKV bestaat uit een Artistiek Team dat adviseert over verzoeken uit de stad, meerjarige kunstprogramma's en de inzet van budgetten en een Projectencommissie die de kunstopdrachten inhoudelijk begeleidt.

Anouk Vogel | Dichterbij de Boom (2022)

Hansje van Halem | Muurschildering TivoliVredenburg (2022)

Colofon

Tekst en redactie: Culturele Zaken Gemeente Utrecht 2026
Tekst interviews kunstenaars: Marjolein Sponselee

Fotografie: Gemeente Utrecht, Gert Jan van Rooij, Dirk Verwoerd, Anna van Kooij, Eric Kampherbeek, Juri Hiensch, Robert Oosterbroek, Robin Meyer, Kevin Kwee, iArtPictures, Jannes Linders, Ebru Aydin en Anna Jurna.
Bio foto Aimée Zito Lema: Zazie Stevens
Bio foto Vincent de Boer: Robert Oosterbroek
Bio foto Joyce Overheul: Flo Metz
Bio foto Krijn de Koning: John Kramer
Bio foto Xandra van der Eijk: Lieke Romeijn

Ontwerp: Gemeente Utrecht

Gemeente Utrecht
Stadsplateau 1
Postbus 16200
3500 CE Utrecht
www.utrecht.nl